

Feministička medijska teorija i aktivizam: različiti svetovi ili moguća saradnja

Danica Minić

- Naše aktivistkinje misle da im teorija nije potrebna.
- Osim jedne, devojke iz Ženskih studija ne dolaze na naše akcije.

Cilj feminizma je društvena promena neravnopravnih odnosa između muškaraca i žena. Ovo je jedna od retkih tvrdnji oko koje postoji konsenzus ne samo između feminističkih teoretičarki i aktivistkinja, već takođe među mnogobrojnim i raznolikim pravcima u feminističkoj teoriji. Mnoštvo različitih glasova, ponekad u inspirativnoj raspravi a ponekad u čistunskom čuvanju vlastitih pozicija, počinje već od sledećeg, čuvenog pitanja: *Šta raditi?* Koje su moguće strategije promene? Kuda one vode? Kakve su njihove moguće posledice?

Citirane izjave su usputni komentari jedne teoretičarke i jedne aktivistkinje iz Beograda, kojih se one verovatno i ne sećaju a koje sam ja iz nekog razloga zapamtila. U oba slučaja, doživela sam ih kao naznake mogućih razmirica i neslaganja ili nedostatka saradnje između aktivističkog i akademskog dela ženske scene u Beogradu. Kada se bliže pogledaju, ova dva komentara imaju nešto zajedničko: oba sugerišu da druga strana radi nešto pogrešno u svom feminizmu. Aktivistkinje ne čitaju pa nemaju znanje koje je neophodno i za aktivizam, a teoretičarke nisu posvećene 'stvarnom' pomaganju ženama i učestvovanju u protestima. Jednima nedostaje teorija, drugima praksa. Da li

su ovi komentari usamljeni primeri ili zaista govore nešto o odnosima između akademske i aktivističke ženske scene u Beogradu moglo bi biti predmet nekog drugog istraživanja, ali su oni ovde navedeni kao 'prizori iz života' i trag iskustva koje još neko možda može prepoznati.

Međutim, pokušaji da se akademski feminizam stavi u službu aktivizma vrlo često pokazuju da su kontradikcije između feminističke teorije i feminizma kao praktične politike mnogo više od individualnih frustracija. Primer za takve vrste spoja nauke i aktivizma je takozvano akciono istraživanje koje podrazumeva istraživanje u službi društvene promene koja će koristiti određenim diskriminisanim grupama (Einsiedel, 1996; Steinberg, 1996). Ronnie Steinberg, feministička sociološkinja, daje sjajan pregled problema sa kojima se feminističke naučnice susreću kada rade istraživanja u političkom kontekstu i sa namerom da ona rezultiraju u konkretnim promenama, uvođenju određene politike ili zakonskih rešenja.

Polazeći od vlastitog iskustva kao istraživačice koja zagovara interese diskriminisane grupe (advocacy researcher) – u njenom slučaju interese žena u tradicionalno ženskim zanimanjima koja su slabije plaćena – ona navodi niz razlika između akcionog i akademskog istraživanja. Dok je svrha akademskog istraživanja doprinos teoriji i produkcija znanja, akciono istraživanje ima za cilj konkretnu društvenu promenu. Dalje, istraživači na univerzitetu uživaju mnogo veću slobodu u radu i imaju veću kontrolu nad svojim istraživanjem. Akciono istraživanje zavisi od njegovih donatora i istraživač često nema punu kontrolu nad dizajnom istraživanja i korišćenjem njegovih rezultata, a i vremenska ograničenja su često veća. Kontekst istraživanja se takođe razlikuje. Budući da rezultati akcionog istraživanja treba da dovedu do određenih praktičnih promena, njih uvek treba braniti u izuzetno neprijateljskom okruženju svih onih koji su protivnici promena koje se zahtevaju.

Posledica ovih kontekstualnih razlika je i jedna suštinska kontradikcija između feminističke teorije i istraživanja u funkciji aktivizma, koju Steinberg identifikuje u svom iskustvu istraživanja i aktivizma na polju jednakosti u radu, ali koja je sveobuhvatnija i relevantna i u slučaju feminističke medijske teorije i aktivizma. Kako ona kaže:

[...] dok su feminističke istraživačice zagovaračice (advocacy researchers) kritične prema nauci i same vrlo dobro osećaju na praktičnom nivou ograničenja naučnih pretenzija na objektivnost i univerzalnu istinu, mi koristimo te metode jer one legitimišu našu stručnost i zato što one legitimišu rezultate istraživanja koje mi donosimo u političku arenu. S obzirom na lakoću sa kojom bilo koju studiju u društvenim naukama mogu pocepiti oni sa drugačijim ideološkim ubeđenjima u neprijateljskom kontekstu, ja verujem da je često bolje oslanjati se na konvencionalne metode društvenih nauka (str. 249).

To znači da feminističko akciono istraživanje često mora prihvatiti metodologiju i razumevanje nauke koji su u potpunoj suprotnosti sa feminističkom metodologijom koja je u velikoj meri zasnovana upravo na kritici konvencionalnih metoda društvenih nauka (Smith, 1987; De Vault, 1996, 1999; Gorelick, 1996; Alvesson & Skoldberg, 2000).

Ovo nije samo pitanje neke formalnosti ili ukusa, već ima ozbiljne posledice po istraživanje. Feministička metodologija je kritična spram naučnog pozitivizma koji vidi nauku kao neutralnu, objektivnu i distanciranu u odnosu na objekt istraživanja. Iz ovoga već sledi prvi problem za feminističke istraživačice zagovaračice: budući da moraju da brane istraživanje u okruženju naučnog pozitivizma, njihova pozicija je kontradiktorna jer istovremeno treba da budu i 'neutralne naučnice' i zastupnice jednog otvoreno političkog projekta. Dalje, feministička metodologija vidi nauku kao produkciju znanja u institucijama i od strane istraživača koji su društveno, ideološki i politički pozicionirani što u različitoj meri oblikuje njihove izbore u nauci. Ovakva kritika podrazumeva da istraživač kroz sam proces istraživanja utiče na rezultate istraživanja, i da su oni u različitoj meri oblikovani njegovom ili njenom situacijom, iskustvima i pogledom na svet. Problem koji istraživačice zagovaračice imaju kada brane istraživanje u pozitivističkom ključu je da one ne mogu da se pozovu na ovaj argument, jer će njihova stručnost biti omalovažena od strane protivnika koji priznaju samo empirijske, merljive dokaze. Otuda, Steinberg zaključuje da je često jedini način da se rezultati istraživanja

odbrane i pretvore u konkretne promene to da budu zasnovani na rigoroznim i konvencionalnim metodama koje se neće moći osporiti. To, međutim, često ne rešava pobrojane kontradikcije.

Knjiga Margaret Gallagher (2000), feminističke istraživačice medija, o savremenom ženskom medijskom aktivizmu pokazuje neke od navedenih kontradikcija, ali sada u oblasti feminističke medijske teorije i aktivizma. S jedne strane, ona naglašava da svrha ženskog medijskog aktivizma ne bi trebalo da bude samo puko povećanje procenta žena prisutnih u medijima, već da su bitna značenja i značaj koji se njihovom učešću u medijima pridaju. Da bi došlo do promene u medijima potrebna je društvena i politička transformacija u kojoj su ženska prava i pravo žena na komunikaciju „shvaćena, poštovana i implementirana“. S druge strane, ona takođe naglašava prednost kvantitativnih metoda i „tvrdih podataka“ u feminističkom medijskom aktivizmu i neophodnosti pričanja jezikom koji medijski profesionalci razumeju:

Činjenice i brojevi su nasušna hrana novinara i ljudi koji prave programe. U diskusiji o tome šta je loše ili nedostaje u slikama sveta koje dobijamo u medijskom sadržaju, „tvrdi podaci“ – zajedno sa konkretnim primerima – će dopreti do medijskih profesionalaca sa neposrednošću koja se nikada ne može postići apstraktnim argumentom (str. 20–21).

U nastavku ovog teksta, baviću se ovom i drugima kontradikcijama između feminističke medijske teorije i aktivizma pouzrokovanih njihovim različitim kontekstima. Tekst je zamišljen kao mapiranje glavnih aktivnosti i strategija savremenog ženskog medijskog aktivizma, s jedne strane, i problema koje feminističke medijske teoretičarke vide u određenim aktivističkim praksama, s druge strane. U oba slučaja, usredsrediću se na nekoliko glavnih oblasti od značaja za feminizam: jezik u medijima; pornografiju; veću i/ili drugačiju zastupljenost, vidljivost žena u medijima i pitanje šta to znači (‘pozitivnije’, ‘realnije’ ili ‘raznovrsnije’ predstave žena). Tekst ne pretenduje da pruži nekakvu sveobuhvatnu sliku bilo feminističke medijske teorije bilo aktivizma, već da ukaže na neke od ključnih problema na relaciji između ove dve oblasti.

Feministički medijski aktivizam i njegovi teorijski okviri

Dok je kontrast između feminističkog aktivizma i teorije koji je naznačen u uvodu opravdan, on ipak zahteva dve važne ograde kada je u pitanju feministički medijski aktivizam. Prvo, feministički medijski aktivizam i feministička naučna istraživanja medija su se često preplitala od početka ovakve vrste aktivizma kasnih šezdesetih do danas. U svom prikazu početaka ženskog medijskog aktivizma i glavnih pravaca feminističke medijske teorije koji su usledili, Van Zoonen (1994) kaže kako su rane aktivističke kritike medija (u SAD) pokrenule čitav talas feminističkih akademskih istraživanja medija koja su imala za cilj da pruže dokaze koji će podržati kritike ženskog pokreta. Danas je takođe, monitoring, tj. kvantitativno istraživanje i analiza sadržaja medija, vrlo često sastavni deo feminističkog medijskog aktivizma u svetu i u našem regionu.

Drugo, kontrast između aktivizma i teorije se u ovom slučaju bolje može objasniti kao zasnovan na dubljem razilaženju između različitih teorijskih (i aktivističkih) pravaca u feminizmu. Reč je o tome da veliki deo feminističkog medijskog aktivizma počiva svesno ili nesvesno na teorijskim pretpostavkama liberalnog ili radikalnog feminizma i pratećim shvatanjima kategorija medija, roda i predstavljanja. Kontradikcije između feminističkog medijskog aktivizma i teorije ne znače, tako (samo) nekakav opšti kontrast po sebi, već proizilaze iz kritike liberalnog i radikalnog teorijskog okvira i aktivizma od strane treće struje u raspravi: feminističkih teoretičarki medija i kulture čiji pristup se zasniva na poststrukturalističkom teorijskom okviru i čije će kritike biti predmet sledećeg dela teksta.

U već pomenutom prikazu, Van Zoonen predlaže moguću tipologiju novih tema koje su feminističke medijske teoretičarke donele u studije medija i komunikacije.¹ U toj tipologiji, liberalni i radikalni feminizam i njihove kritike

*

1 Van Zoonen se u svom prikazu donekle ograđuje od tipologije koju nudi i ukazuje na probleme koje stvaranje tipologija nosi: brisanje preklapanja i sinteza različitih pravaca; potiskivanje geografskih specifičnosti; činjenicu da neke od autorki svrstanih u određeni pravac same sebe ne vide kao takve, itd. Osim liberalnog i radikalnog feminističkog pristupa komunikaciji, njena tipologija uključuje i socijalistički feminizam. Ja u tekstu navodim prva dva pravca zato što su oni bili u osnovi glavnih tokova feminističkog medijskoga aktivizma.

medija blisko su povezani sa pratećim ženskim medijskim aktivizmom. Prema Van Zoonen, liberalno-feministička teorijska kritika medija i aktivizam bavili su se najviše temama stereotipa i rodne socijalizacije, a radikalno-feministička teorija i aktivizam bili su usredsređeni na problem pornografije.

Jedan od ranih i značajnih feminističkih radova na temu rodnih stereotipa u medijima, koji će slediti brojna istraživanja često u službi aktivizma, jeste rad Gaye Tuchman (1978). Ona je autorka čuvene teze o simboličkom uništenju žena u medijima koja se odnosila na odsutnost žena u medijima, osim u stereotipnim ulogama i žanrovima kao što su sapunice. Prema njoj, mediji ne reflektuju ogromne društvene promene u odnosima polova i činjenicu da veliki broj žena nisu više domaćice nego rade. Posledica ovog *iskrivljavanja* stvarnosti jeste to da devojčice nemaju ženske uzore van stereotipnih uloga žena. Poželjna promena ovog stanja podrazumevala bi da mediji počnu da predstavljaju *realnije* slike žena, tj. da reflektuju već postojeću realnost društvene promene.

Ove teze stoje u osnovi nebrojenih projekata ženskog medijskog aktivizma. Već ovde su sadržane vrlo česte aktivističke teme kao što su: podzastupljenost žena u medijima (i u smislu jednakosti na radu i u medijskom sadržaju), stereotipi, iskrivljeni odrazi, i zahtevi za realnijim slikama žena. Kao što Cuklanz i Cirksena (1992) primećuju, liberalno-feministički pristup medijima često podrazumeva kvantitativna istraživanja zastupljenosti žena, od mesta odlučivanja do različitih uloga u kojima su one prikazane u programima. Čest zahtev koji prati ovakva istraživanja je zahtev za numeričkim povećanjem i u smislu moći žena unutar medijske institucije, i kao pozvanih gošći stručnjakinja, i raznovrsnosti uloga u kojima su žene prikazane.

Kada su radikalni feminizam i tema pornografije u pitanju, aktivizam je vrlo blisko bio povezan sa istraživanjima akademskog tipa. Andrea Dworkin, radikalna feministička aktivistkinja, i Catherine MacKinnon, radikalna feministička pravница lobirale su za usvajanje antipornografskog zakona. Za ostvarenje tog cilja bili su im potrebni dokazi o uticaju pornografije na muško nasilno ponašanje prema ženama, a dokazi su mogli biti prikupljeni samo kroz istraživanje. Njihov prvi pokušaj da zabrane pornografiju zasnivao se na tezi da pornografiju treba videti kao kriminalni čin nasilja nad ženama u porno

industriji, s jedne strane, i podsticanja i legitimisanja seksualno zasnovanog nasilja nad ženama uopšte koje utiče na muškarce da budu nasilni prema ženama. S obzirom da su rezultati dva velika istraživanja bili kontradiktorni spram uticaja pornografije na muško nasilje prema ženama, ovaj predlog o zakonu protiv pornografije nije uspeo.

Njihova sledeća teza pomerila je težište na pornografiju kao kršenje građanskih prava žena i zahtev za pravnom mogućnošću pokretanja postupka protiv produkcije ili izlaganja pornografskog materijala. Teza o pornografiji kao kršenju građanskih prava žena podrazumevala je da promocija seksualne potčinjenosti žena u pornografiji ugrožava i ometa mogućnosti žena za jednaka prava u različitim segmentima javnog i privatnog života. Ovaj argument je blizak argumentima protiv rasističkog govora mržnje kao kršenja građanskih prava određenih grupa. U oba slučaja, zastupnici ove teze iznosili su niz primera situacija u kojima su rasistički govor mržnje ili pornografija bili korišćeni da ometu pripadnike određenih grupa u korišćenju svojih prava. Jedan takav primer u vezi sa pornografijom odnosio se na izlaganje pornografije na radnim mestima u tradicionalno muškim zanimanjima, gde se ona koristila kao vid pritiska i pokazivanje manjini žena da im tu nije mesto. Ovaj predlog je prihvaćen u dva američka grada, ali je inače izazvao velike podele u američkom feminističkom pokretu. Protiv ovog predloga su se žestoko borile liberalne feministkinje koje su branile slobodu govora, a budući da je predlog u nekoliko slučajeva dobio čudne saveznike u vidu desnih religioznih grupa, predlog je naišao na odbacivanje i od strane gay i lezbejskih grupa koje su se bojale da bi takav zakon prvo bio iskorišćen protiv prikaza gay seksualnosti (Vidi: Cornell, 2000; Lederer & Delgado, 1995; MacKinnon, 1992, 1993; Segal & McIntosh, 1992; Strossene, 1995; Van Zoonen, 1994).

Premda su teme podzastupljenosti žena, rodni stereotipa i pornografije ostale u centru pažnje feminističkog medijskog aktivizma i nakon pionirskih akcija u SAD-u sedamdesetih i osamdesetih godina, ovaj vid aktivizma doživio je i određene promene polovinom devedesetih. Najznačajnija promena je globalizacija feminističkog medijskog aktivizma i njegova prateća standardizacija i umrežavanje aktivističkih grupa. Prema Margaret Gallagher,

ovom bumu ženskog medijskog aktivizma doprinela je i UN-ova Četvrta svetska konferencija o ženama, održana 1995. godine u Pekingu, na kojoj su mediji bili prepoznati kao jedna od kritičnih oblasti od značaja za ravnopravnost polova.

U Pekinškoj deklaraciji i platformi za akciju, deo o medijima iznosi niz preporuka koje se odnose na: povećanje zastupljenosti žena u medijskim profesijama i na mestima odlučivanja; rad na obučavanju žena za medijske profesije i omogućavanje ženama veći pristup medijima; suzbijanje seksističkog medijskog sadržaja i stereotipnog predstavljanja žena; podsticanje produkcije programa koji se bave temama od posebnog značaja za žene; podsticanje balansirano i raznolikog predstavljanja žena u medijima; promociju svesti o problemima rodne diskriminacije i rodne ravnopravnosti uopšte. Ove preporuke upućene su nacionalnim vladama, medijima i civilnom sektoru, a kao mehanizmi njihove realizacije navode se treninzi za medijske profesionalce, profesionalni kodeksi, i odgovarajuće zakonodavstvo (Beijing Declaration and Platform for Action, 1995).

Pekinška platforma za akciju i konferencija „Women Empowering Communication“ u Bangkoku, koja joj je prethodila, stimulisale su globalizaciju ženskog medijskog aktivizma, umrežavanje aktivističkih grupa, i standardizaciju njihovih projekata. Savremeni feministički medijski aktivizam, tako, karakteriše kombinacija sledećih nekoliko aktivnosti: posmatranja, tj. monitoringa medija; edukacije medijskih profesionalaca za rodno osetljivo novinarstvo i šire publike u oblasti medijske pismenosti; zagovaranje (advocacy), lobiranje i dijalog sa medijima o konkretnim problemima i mogućim promenama; i uspostavljanje kodeksa i vodiča za rodno osetljivo novinarstvo. Prema Gallagher, medijsko zagovaranje se „zasniva na uverenju da javnost može igrati ulogu u određivanju koje priče su ispričane i kako“ (str. 8).

Najznačajnija akcija koja je proizašla iz ova dva skupa je Projekat globalnog monitoringa medija (Global Media Monitoring Project). Ovaj projekat sastoji se iz monitoringa zastupljenosti i predstavljanja žena u vestima u svim medijima tokom jednog dana i sprovele su ga već tri puta (1995, 2000. i 2005) koordinirane ženske organizacije u preko sedamdeset zemalja u svetu. U ovom globalnom monitoringu učestvovala su neke od ženskih organizacija u

našem regionu već 2000, a još više njih 2005 (WACC, 2005). Rezultati ovog kvantitativnog istraživanja za 2005. godinu podeljeni su u četiri celine: rodna zastupljenost subjekata vesti (ljudi o kojima su vesti ili čije su izjave u vestima); rodna zastupljenost novinara/novinarki po različitim tematskim oblastima u vestima; rodna dimenzija novinarskih priča (u koliko njih su žene centralne, bilo kao osobe o kojima su priče ili u smislu tema od posebnog značaja za žene); i rodna dimenzija novinarskih praksi (ovaj deo se pre svega odnosi na primere ojačavanja ili podriivanja stereotipa, i (ne)pristupanja opštim temama iz rodne perspektive).

Izveštaj o rezultatima ovog globalnog istraživanja je previše obiman da bi se sažeo ovde, ali je bitno napomenuti da su ovi rezultati viđeni kao dokaz podzastupljenosti žena i kao oruđe za buduće lobiranje za promene ovakvog stanja. Konačno, u kontekstu teme ovog teksta, važno je istaći shvatanje medija i pitanja predstavljanja žena koje stoji iza ovog projekta:

Žene – 52 odsto svetske populacije – su jedva prisutne među licima koja se vide, glasovima koji se čuju, i mišljenjima koja su predstavljena u vestima. „Ogledalo“ sveta koje mediji pružaju je kao cirkusko ogledalo. Ono iskrivljuje realnost, preuveličava važnost određenih grupa, dok druge gura na marginu. Kada je u pitanju odražavanje žena, ženskih pogleda na svet i perspektiva, ovo ogledalo ima jednu veliku i istrajnu crnu tačku (WACC, 2005).

Utvrđivanje konkretnih problema u predstavljanju žena kroz monitoring medija obično je u funkciji izrade vodiča za rodno osetljivo novinarstvo koji će se koristiti za treninge sa novinarima i kao mogući samoregulatorni mehanizmi u medijima. Međutim, Gallagher navodi da je istraživanje iz 1995. pokazalo veliki vakuum u oblasti medijskih politika (media policy) kada su u pitanju smernice za rodno osetljivo novinarstvo. U ovom, sada već jedanaest godina starom istraživanju koje je obuhvatilo šezdeset elektronskih medija u dvadeset evropskih zemalja, samo je devet medija imalo bilo kakvu politiku kada je rodna dimenzija sadržaja u pitanju. Ove smernice su uglavnom bile suviše opšte da bi bile efikasne, a samo četiri elektronska medija – i to javni mediji u Finskoj, Švedskoj i Velikoj Britaniji – su imala specifičnije smernice. Razvijanje vodiča

i smernica je otuda bila značajna oblast aktivizma ženskih i drugih nevladinih organizacija koje se bave medijima.

Dve moguće ilustracije smernica ovog tipa su interni vodič za novinare BBC-ja i priručnik Instituta za medijsku raznolikost (MDI). Navodim ova dva primera zato što se BBC često pojavljuje kao paradigma javne televizije i njegovi novinari se pozivaju da obučavaju aktiviste i novinare u našem regionu, a i MDI je veoma aktivan u ovom regionu kroz seminare o medijskoj raznolikosti. Takođe, deo vodiča MDI-ja o rodu nalazi se i na sajtu ženske organizacije B.a.B.e. iz Hrvatske.

Vodič za novinare BBC-ja navodi podzastupljenost, stereotipiziranje i uvredljivu terminologiju kao probleme koji su zajednički svim istorijski diskriminisanim grupama. Preporuke za poboljšanje predstavljanja ovih grupa uključuju i restriktivne mere suzbijanja uvredljivih predstava i mere podsticanja šireg i raznolikijeg predstavljanja. Ali, dok su restriktivne mere izložene detaljnije, afirmativne su date samo u principu: da bi se poboljšala zastupljenost marginalizovanih grupa njih treba predstavljati u 'celom spektru žanrova' i u 'celom spektru uloga'. Restriktivne mere su konkretnije i one sugerišu da: ne treba navoditi nečiju grupnu pripadnost ukoliko nije bitna za priču; ne treba mešati različite grupe; ne treba dopuštati uvredljive pretpostavke i generalizacije o različitim grupama; tradicionalno uvredljivu terminologiju treba zameniti terminima kojima sebe opisuju članovi određenih grupa.

Sve ove smernice se odnose i na žene, ali se predstavljanje žena dodatno reguliše u delovima o 'Ukusu i pristojnosti' i 'Nasilju'. Kada je u pitanju podzastupljenost žena, vodič posebno naglašava da su starije žene jako slabo zastupljene u medijima, a da je ne-seksistički jezik jedan od načina da se izbegne podržavanje stava da su određene aktivnosti rezervisane samo za jedan pol. Otuda se daju primeri ne-seksističkih naziva zanimanja kao alternativa starijoj terminologiji (npr. firefighters, police officers, tax inspectors). Smernice o 'Ukusu i pristojnosti' i 'Nasilju', dalje, zahtevaju ne-stereotipno prikazivanje ženskog i muškog seksualnog ponašanja, iste standarde pri prikazivanju ženske i muške nagosti i poklanjaju posebnu pažnju predstavljanju nasilja protiv žena. Smernice upozoravaju da programi koji sadrže predstave nasilja prema ženama

i deci zahtevaju veliku obazrivost, i da je nedopušteno ohrabrivati ideju da žene treba eksploatisati ili degradirati kroz nasilje, ili da su žene, osim u izuzetnim slučajevima, voljne žrtve nasilja.

Deo priručnika MDI-ja koji se bavi rodom, nešto je specifičniji od vodiča BBC-ja, kada su u pitanju saveti za rodno-osetljivo novinarstvo, i osim toga, ne definiše regulaciju ove oblasti u kontekstu 'pristojnosti'. MDI smernice sugerišu da: novinari treba da preispitaju svoje liste govornika koje najčešće zovu da komentarišu različite teme i da pozivaju više žena da diskutuju o čitavom spektru tema; novinari ne treba da komentarišu izgled žena osim ako to ne bi učinili i kada su pitanju muškarci u toj istoj situaciji, tj. ako to nije specifično relevantno; novinari ne treba da iznose pretpostavke o pravoj ulozi žena i treba da „traže one žene čiji se životi razlikuju od opštih mesta o tome šta žene treba da budu“. Dalje, MDI sugeriše novinarima da se konsultuju sa ženskim grupama i vide koje teme su njima važne. Kao moguće teme te vrste, MDI predlaže teme nasilja nad ženama, seksualnog uznemiravanja, prostitucije i seks-trafikinga.

O ženskom medijskom aktivizmu u našem regionu – ma kako region definisali, kao prostor bivše Jugoslavije ili kao Balkan – ne mogu da govorim uopšteno jer sam upoznata pre svega sa aktivizmom u Srbiji, a zatim donekle i u Hrvatskoj. Međutim, primeri iz ove dve zemlje navode na pretpostavku da je ženski medijski aktivizam u ovom regionu sve više deo regionalnih i međunarodnih mreža i u velikoj meri sličan goreopisanim globalnim aktivnostima. Primeri za to su da su organizacije iz Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine učestvovala u Globalnom monitoringu medija 2005, da su neke od tih organizacija članice REWINDnet-a, regionalne mreže ženskih dokumentarnih centara koje se bave i monitoringom medija, ili da je već pomenuti priručnik MDI-ja našao put do sajta B.a.B.a. u Hrvatskoj. Ženski medijski aktivizam u Srbiji i Hrvatskoj uključuje nekoliko vrsta delovanja: javne proteste protiv konkretnih primera seksizma u medijima; monitoring predstavljanja žena i tema u vezi sa rodom u medijima; radionice za novinare za rodno-osetljivo novinarstvo; radionice za članice ženskih organizacija za komuniciranje o rodnim temama putem medija; pisanje vodiča za novinare. Organizacije koje se bave medijskim aktivizmom u ove dve zemlje su: B.a.B.e.

i Ženska infoteka u Hrvatskoj i AŽIN, LABRIS, ASTRA, Žene na delu, Hora, Pešćanik i Udruženje žena Prijepolja u Srbiji.²

Ženske grupe u Srbiji i Hrvatskoj protestovale su više puta protiv seksističkih sadržaja u medijima. Neki od protesta koji su izazvali puno javnih polemika u Srbiji odnosili su se na: bilbord koji je reklamirao gume fotografijom gole balerine raširenih nogu i sloganom 'Prilagodljiva svakoj podlozi'; paparaci fotografiju Nataše Mičić, v.d. predsednice Srbije, sa fokusom na njenim otkrivenim nogama u trenutku izlaženja iz kola; i seksističke komentare o ženama u jednoj od emisija TV Pink protiv koje je pedeset pet ženskih organizacija podnelo i tužbu zasnovanu na novom Zakonu o informisanju, tj. članu kojim se zabranjuje govor mržnje i daje mogućnost registrovanim grupama da podnesu tužbu protiv medija koji šire govor mržnje (Minić, 2004).

Po mom mišljenju, ovi protesti su imali pozitivne efekte ne samo zato što su privukli pažnju šire javnosti na problem seksizma u medijima već i učinili teme rodne neravnopravnosti vidljivijim u medijima. Iako udruženja novinara u principu ne prepoznaju seksizam u medijima kao problem na koji bi trebalo obratiti pažnju, u poslednjih par godina desili su se veoma mali, ali možda obećavajući pomaci. LABRIS je organizovao seminar za novinare u saradnji sa NUNS-om, a NUNS je nedavno osnovao i žensku grupu koja pokušava da sakupi podatke o položaju novinarki u Srbiji. U jednom od svojih izveštaja, Savet za štampu Medija centra dotakao je i pitanje mizoginije u medijima (Savet za štampu, 2005). Takođe, polemika oko fotografije Nataše Mičić kao kulminacije javnog govora o njoj sa upornim fokusom na njenom izgledu, nogama, frizuri, lepoti itd. – od trenutka kada je bilo jasno da će ona postati v.d. predsednica Srbije – otvorila je temu načina na koje se seksualizacija žena u javnim profesijama koristi za njihovo profesionalno omalovažavanje.

*

- 2 Ovaj kratak pregled feminističkog medijskog aktivizma je deo mog istraživanja za doktorsku tezu 'Rod i medijska raznolikost na televiziji u Srbiji i Hrvatskoj posle 2000 (Odsek za Rodne studije, Centralnoevropski univerzitet, Budimpešta). Kako sam istraživanje počela nedavno, lista organizacija i njihovih aktivnosti koju navodim sigurno nije konačna, i vrlo je verovatno da ću tokom istraživanja saznati za još neke grupe i akcije koje ovde nažalost nisu pomenute. Takođe bih želela da pomenem i specijalni broj časopisa *Genero* (Centar za ženske studije Beograd, 2004) na temu *Žene i mediji* kao akademski doprinos feminističkom medijskom aktivizmu u Srbiji.

Međutim, načini na koje su ženske organizacije artikulisale svoje proteste često pokazuju i odsustvo kritičke ili teorijske svesti o argumentima koje iznose. Najdrastičniji primer za ovo je pogreška nekih od učesnica u kampanji i tužbi protiv televizije Pink koje su više puta javno izjavile da se one zalažu za „pristojnu Srbiju“. Budući da su tom izjavom svesno ili nesvesno koketirale sa konzervativnim i patrijarhalnim shvatanjem pristojnosti, takva koketerija im se vratila kao bumerang. PR služba TV Pink prelistala je sajtove ženskih organizacija koje su ih tužile, pronašla nekoliko lezbejskih organizacija, zatim pronašla „Manifest pičke“ na jednom od njih, objavila ‘najnepristojnije’ delove u nekoliko novina i zapitala: Ko to traži pristojnu Srbiju? (Minić, 2004)

Iako su javni protesti i dalje deo ženskog medijskog aktivizma u ove dve zemlje, u poslednje vreme one se takođe sve više okreću dijalogu sa medijima kroz povezane aktivnosti monitoringa, treninga za novinare i pisanja priručnika. Nabrojane organizacije radile su monitoring medija s obzirom na posebne teme: temu nasilja nad ženama i izveštavanja o narodnim poslanicama u medijima (Ženska infoteka i AŽIN), teme u vezi sa LGBT osobama (LABRIS), i seks-trafiking (ASTRA). Pored praćenja predstavljanja žena u medijima, B.a.B.e. su u svoj višegodišnji regionalni program (EQVIWA) uključile i analizu rodne dimenzije medijskog zakonodavstva i percepcije medijskih sadržaja od strane ženske publike u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji.

Monitoring medija su pratili i treninzi za novinare, pa su tako ASTRA, AŽIN, B.a.B.e., i LABRIS organizovali i prateće radionice za izveštavanje o temama koje su prethodno bile fokus monitoringa. Dok su LABRIS i ASTRA izdale priručnike za novinare o pokrivanju tema u vezi sa LGBT osobama, odnosno seks-trafikinga, jedno od novijih izdanja organizacije B.a.B.e. je priručnik usmeren na podizanje opšte medijske pismenosti o rodnoj dimenziji medijskih sadržaja. Program *Žene to mogu u medijima*, koji su sprovele ženske organizacije Hora iz Valjeva, Peščanik iz Kruševca i Udruženje žena Prijepolja, uključivao je radionice za novinarke kao i izradu rodno osetljivog kodeksa novinarstva. Konačno, radionice u sklopu projekta EQVIWA rezultirale su i u

snimanju tri dokumentarna filma u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini na temu 'žene i mediji'.³

Međutim, ni treninzi ni priručnici nisu brojni u ove dve zemlje, i još uvek nedostaje sistematičniji i sveobuhvatniji pristup ovakvoj vrsti aktivizma. EQVIWA bi se tu možda mogla izdvojiti kao projekat koji ne samo što je višegodišnji i regionalan, već se odvija i na nekoliko različitih nivoa. Takođe, ovi projekti se uglavnom bave štampanim, i zapostavljaju elektronske medije što je ozbiljan nedostatak s obzirom na uticaj ovih medija (ponovo, jedino se EQVIWA bavi elektronskim medijima). Saradnja sa novinarima i njihovim udruženjima je u začetku, ali je još uvek veoma ograničena. Ovakve aktivnosti ženskih organizacija su, ipak, u porastu i zahtevaju više pažnje u budućnosti. Posebno će biti zanimljivo videti u kojoj meri i kako su ove ženske organizacije uticale ili nisu na trenutno aktuelnu izradu i sprovođenje nacionalnih politika za ravnopravnost polova u Srbiji i Hrvatskoj, u delu koji se odnosi na žene i medije.

Kritike popravljaja medija i njihovi teorijski okviri

Ideja o medijima kao (iskrivljenom) ogledalu i pitanja o efektima medija na socijalizaciju ili nasilje nad ženama često su u pozadini upravo opisanog feminističkog medijskog aktivizma. Kritike ovih pretpostavki u pristupu medijima često, mada ne i samo, dolaze iz perspektive poststrukturalističke teorije. Predmeti kritike su aktivističko stavljanje težišta na brojčanu zastupljenost žena i stereotipe, određeni pristupi pornografiji, uvredljivoj terminologiji i govoru mržnje, kao i zahtevi za 'realnijim' predstavama žena. Ove kritike, takođe, počivaju na sasvim drugačijim polazišnim pretpostavkama u shvatanju medijskog predstavljanja, značenja i grupnih identiteta.

Aktivistička kritika medija kao iskrivljenog ogledala se ovde vidi kao problematična jer pretpostavlja postojanje jasne i nedvosmislene realnosti koju zatim mediji mogu tačno ili netačno reflektovati (Van Zoonen, 1994). Iz ugla ove perspektive, predstavljanje nije refleksija realnosti već društvena praksa

*

3 Nazivi ovih filmova su: *Posao snova*, Danijela Majstorović (BIH), *Balerina i astronauti*, Martina Globočnik (HR) i *Muškarci i muškarače*, Sandra Mandić B92 (SR).

traženja i davanja smisla, značenja realnosti, i to praksa koja je bitno određena odnosima moći u društvu. Društveno-praktična dimenzija predstavljanja ne sastoji se samo u interakciji različitih učesnika u definisanju određenog događaja, identiteta, odnosa itd., već i u tome što dominantne definicije teže da reprodukuju već postojeće odnose moći u društvu. Mediji se, tako, vide kao polje kulturne i političke borbe između zastupnika dominantnih i marginalnih definicija realnosti (Curran, 1991; Hall, 1997; Murdock, 1992).

Iz ovoga sledi i drugačije razumevanje medijskog značenja, a posredno, i medijskih efekata. Ako su mediji polje kulturne i političke borbe, značenje je onda predmet te borbe, i to: u samom procesu produkcije; unutar medijskog teksta; i u procesu recepcije. Kodiranje i dekodiranje (Hall, 1973) medijskog značenja je ispunjeno kontradikcijama, višesmislenošću, i publike se mogu odupirati dominantnim značenjima teksta. Konačno, grupe i grupni identiteti se vide kao kulturno konstruisani, heterogeni, i ispresecani hijerarhijskim odnosima i različitim grupnim pripadnostima. Žene, tako, nisu jedinstvena grupa već su podeljene po etničkoj pripadnosti, klasi, seksualnoj orijentaciji, i tako dalje (Fraser, 1997; Stevenson, 2003).

Aktivizam usmeren na brojčanu zastupljenost žena i stereotipe kritikovan je zbog zanemarivanja niza drugih faktora koji utiču na predstavljanje žena u medijima. Kada je u pitanju poziv za većom zastupljenošću žena u medijskoj profesiji i na mestima odlučivanja, feminističke medijske teoretičarke i novinarke ukazuju na to da ovaj pristup često meša brojčanu zastupljenost žena sa promenom u medijskom sadržaju u pravcu veće zastupljenosti ženskih perspektiva i tema (Baehr & Dyer, 1987). Prema Loach (1987), da bi veću brojčanu zastupljenost žena pratila i promena u sadržaju, neophodno je menjati vrednosti, procedure i prakse medijskih institucija. Van Zoonen (1989, 1994), takođe, naglašava da je proizvodnja medijskog sadržaja kolektivnog karaktera i da je naivno očekivati da će individualne žene u medijima uspeti da mnogo toga promene. Prema njenom istraživanju u Holandiji, profesionalne vrednosti, stavovi kolega, ideje o publici, društveno-politički konteksti, samo su neke od prepreka na koje nailazi novinar/ka koji/a želi da doprinese boljem položaju žena.

Zaključivanje o medijskom sadržaju na osnovu kvantitativnih istraživanja o broju prisutnih žena i njihovim stereotipnim ulogama je takođe kritikovano zbog svog vrlo uskog fokusa i nedostatka teorijskog objašnjenja takve podzastupljenosti (Cuklanz & Cirksena, 1992). Prema Van Zoonen, feministička istraživanja stereotipa bila su korisna jer su pružila građu koje su aktivistkinje mogle da upotrebe da izvrše pritisak na medije. Ova teoretičarka, međutim, misli da su takva istraživanja teorijski problematična jer zanemaruju specifičnosti žanrova, medija, iskustva publike, odnosa među likovima u narativima, itd. Ona, prema Van Zoonen, takođe pretpostavljaju pravolinijsku vezu između stereotipnih predstava u medijima i prihvatanja stereotipnih identiteta od strane publike, ne ostavljajući publici nikakav prostor za aktivno iščitavanje medijskih sadržaja.

Kada je tema pornografije u pitanju, najviše kritika je upućeno na račun pristupa radikalnih feministkinja u Americi. Kritike ovog pristupa išle su u više različitih pravaca, tvrdeći da su pokušaji donošenja antipornografskih zakona kršenje slobode govora ili da ovaj pristup meša predstavu dela sa samim delom. Mene u ovom tekstu najviše zanima jedan drugi tip kritike koji ukazuje na često mešanje feminističkih antipornografskih argumenata sa tradicionalnom cenzurom seksualno eksplicitnog materijala zasnovanom na hrišćanskom i patrijarhalnom moralu. Prema McIntosh (1992), feministički pokušaji zabrane pornografije su potvrđivali i ojačavali patrijarhalnu stigmatizaciju seksualne eksplicitnosti „koja se razvila zajedno sa moralom srednje klase tokom devetnaestog veka“ (str. 163). Prema njoj, feminizam nije uspeo da pomeri osnove za zabranu pornografije sa optužbi za opscenost ka optužbi za seksualno potčinjavanje jer je samim prihvatanjem koncepta pornografije prihvatio i restriktivni patrijarhalni seksualni moral. Kritike ideje o zakonskoj regulaciji pornografije su često kao alternativu videle ne manje nego više, tj. drugačije, ženske pornografije.

Kao i u slučaju pornografije, regulacija uvredljive terminologije i govora mržnje nailazila je na brojne kritike od strane feminističkih i drugih teoretičara. Dok su zagovarači zakonskih sankcija zbog govora mržnje tvrdili da je govor mržnje istovremeno i čin koji povređuje i inače diskriminisane grupe, protivnici

ovakvih zakona protestovali su u ime slobode govora i još jednom povlačili razliku između govora i dela počinjenog iz mržnje. U knjizi o govoru mržnje, Judith Butler (1997), feministička teoretičarka, smatra da takav govor može da deluje i to nasilno, tj. da govor mržnje može biti i čin nasilja, ali se ipak protivi njegovoj zakonskoj regulaciji. Prema njoj, naivno je pretpostavljati neutralnost zakona i ne uvidati da se takav jedan zakon koji sankcioniše govor može zloupotrebiti i to najpre protiv već marginalizovanih grupa. Takav zakon, takođe, sužava polje mogućih načina borbe protiv govora mržnje koji ne počivaju na intervenciji države, i svodi delovanje protiv govora mržnje na čin proganjanja. Butler, dalje, zastupa tezu da rečima koje konvencionalno izražavaju mržnju i mogu delovati nasilno, značenje može biti promenjeno u drugačijem kontekstu. Ona navodi primere kao što su 'queer', 'black', 'dyke', 'woman', gde je značenje ovih reči odvojeno od njihove moći degradacije i rekontekstualizovano na afirmativnije načine. Umesto zakonske regulacije, ona podržava strategiju kritičkog preuzimanja i menjanja značenja uvredljive terminologije i govora mržnje.

Konačno, zahtevi za 'realnijim' predstavama žena oštro su kritikovani iz perspektive poststrukturalističke feminističke teorije. Kritike normative regulacije predstavljanja žena i drugih grupa počivaju na poststrukturalističkom shvatanju identiteta kao fragmentarnog i istorijski specifičnog. Prema Van Zoonen, realnije predstave žena nisu moguće, jer ne postoji istorijski i geografski stabilan rodni identitet kao referent jedne takve realnije predstave žena. Primeri transgresije žensko/muške razlike, kao što su Princ ili Grace Jones, i istorijske specifičnosti razlika između muškaraca i žena sugerišu neodrživost normativnih kriterijuma za 'realno' predstavljanje žena, i uopšte za to kako bi mediji trebalo da predstavljaju žene. Normativna regulacija predstavljanja žena vidi se ne samo kao nemoguć projekat uspostavljanja univerzalnih kriterijuma predstavljanja, već kao i politički štetna jer svako fiksiranje identiteta vodi ka novim isključenjima, ovaj put unutar grupe. Govoreći o strategijama afirmacije lezbejskih i gay identiteta, Butler (2002) tako postavlja pitanje: „Koje verzije lezbejskog i gay identiteta treba učiniti vidljivim, i koja interna isključenja će takva vidljivost uspostaviti?“.

S obzirom da ove teoretičarke, s jedne strane, ne spore da medijima dominiraju one predstave žena i muškaraca koje podržavaju diskriminatorne odnose u društvu, a s druge strane, kritikuju normativnu regulaciju kao način promene ovakvog stanja, postavlja se pitanje: koje alternativne strategije delovanja u pravcu kulturne promene one vide? Kod ovih teoretičarki težište se premešta sa normativne intervencije na moć kritičkog preuzimanja dominantnih značenja i njihovog okretanja u korist marginalizovanih i diskriminiranih grupa. U skladu sa tradicijom britanskih studija kulture, teoretičari kao što su Van Zoonen (1994), Ang (1996) i Fiske (1987), naglašavaju kulturne kompetencije publike, njenu aktivnost i moć 'pregovaranja' sa medijskim tekstom, kao i opiranja dominantnim značenjima. Na nešto drugačiji način, Butler (1997) takođe vidi kritičko preuzimanje dominantnih značenja i njihovo preoznačavanje kao strategiju delovanja protiv diskriminatornih kulturnih vrednosti. Umesto afirmacije grupnih identiteta koja vodi novim isključenjima, Butler i mnoge druge feminističke teoretičarke vide dekonstrukciju i destabilizaciju identiteta, razlika, hijerarhijskih parova, kao što su muško/žensko, heteroseksualno /homoseksualno, belo/crno itd., kao strategiju okrenutu pluralističkom uključenju razlika.

Nancy Fraser (1997), koja takođe vidi dekonstrukciju kao strategiju koja ima potencijal da transformiše i manjinske i većinske kulture, zapaža i dva problema u vezi sa ovom strategijom. Govoreći o mogućim problemima ovog pristupa, Fraser primećuje da je feministička dekonstruktivistička kulturna politika „veoma udaljena od neposrednih interesa i identiteta žena, onako kako su oni u ovom trenutku kulturno konstruisani“ (str. 30). Drugi problem u ovakvom pristupu Fraser vidi u nedostatku normativne perspektive, tj. u tome što iz ugla dekonstrukcije sve razlike i svi identiteti izgledaju podjednako represivni, fiktivni i isključujući. Prema Fraser, ovo je ozbiljan problem dekonstrukcije kao strategije, jer je za unapređenje demokratskih kultura neophodno moći praviti razliku između onih identiteta koji teže homogenizaciji razlika i onih koji su otvoreni za njihovo uključenje.

Njena zapažanja posebno su zanimljiva ako se strategija dekonstrukcije identiteta posmatra u kontekstu feminističkog medijskog aktivizma. Izjava

Fraser o udaljenosti dekonstrukcije od neposrednih interesa i identiteta žena na neki način je povezana sa izjavama Steinberg ili Gallagher o tome kako feminističke aktivistkinje *moraju* da govore jezikom koje okruženje u kome deluju razume i prihvata. Njena kritika nedostatka normativne perspektive u strategiji dekonstrukcije ponovo otvara pitanje kojim se aktivistkinje bave: Ako su predstave žena u medijima često seksističke, kakve predstave bi bile bolje? U poslednjem delu teksta pokušaću da predložim šta bi ove dve grupe feministkinja zainteresovanih za medije mogle da nauče jedne od drugih.

Za kraj...

Ovaj tekst je proizašao iz moje lične fascinacije razilaženjima između (određenih struja) feminističke medijske teorije i aktivizma i nemogućnosti ili odbijanja da se u potpunosti svrstam za ili protiv jedne od ovih struja. Budući da sam zainteresovana i za teoriju i za aktivizam, podjednako su mi upečatljivi i argumenti Van Zoonen o neodrživosti kriterijuma za realnije predstavljanje žena, i Gallagher o potencijalu medijskog zagovaranja i uverenja da javnost može da utiče na to koje priče su ispričane i kako. Smatram da je važno za sam medijski aktivizam da aktivistkinje budu svesne i da uvažavaju kritike iznete na račun određenih aktivističkih strategija, ali i da je bolje praviti i najmanje pomake i promene nego nikakve, jer one idealne nisu dostižne. Umesto čvrstog zastupanja jedne pozicije, uvek mi je delovalo zanimljivije pokušati pronaći način da se kombinuju određeni argumenti i iskustva ovih različitih struja. U nedostatku nekakvog idealnog skupa na kome bi feminističke medijske aktivistkinje i poststrukturalističke teoretičarke miroljubivo i konstruktivno razgovarale jedne sa drugima, uz završnu debatu između Liesbet van Zoonen i Margaret Gallagher (a sa povremenim video uključenjima Judith Butler), ovaj tekst je napisan kao pokušaj virtuelnog dijaloga.

Jedna od poenti feminističkih akcionih istraživačica koja zavređuje pažnju je isticanje važnosti svesti o okruženju u kome se deluje i poznavanja jezika koje to okruženje razume. I Steinberg i Gallagher smatraju da će njihovi napori u pravcu promene biti efikasniji ukoliko su zastupani jezikom okruženja u kome deluju. U oba slučaja, to znači podržavati svoje argumente brojkama. Obe

autorke prepoznaju ograničenja koja im ovakav pristup nameće, ali ipak ‘dokaze u brojevima’ vide kao instrument privlačenja pažnje i davanja težine svojim argumentima. Ova poenta je bitna ne zato što govori o moći ‘tvrdih podataka’ kao jezika koji mediji razumeju, već zato što govori o aktivizmu kao delovanju unutar različitih ograničenja. Ukoliko ne mislimo da se mainstream medija potpuno treba odreći, onda je prihvatanje određenih kompromisa verovatno jedini način delovanja u tom okruženju.

Svest o okruženju u kome se deluje takođe je bitna da bi se mogli i izbeći određeni neželjeni kompromisi. Neki od čestih kompromisa prilikom otvaranja medija za feminizam su: pristupanje feminističkoj kritici seksualnog objektiviziranja ženskog tela iz ugla ‘pristojnosti’; povećavanje broja žena u medijima bez davanja više prostora temama od posebnog značaja za žene; senzacionalizam u pokrivanju teme nasilja nad ženama; predstavljanje feminizma kroz njegove najumerenije struje uz isključivanje onih radikalnijih. Na neke od ovih problema ukazuju i navedene teorijske kritike feminističkog medijskog aktivizma. Ove kritike je nužno uvažiti u aktivističkoj praksi, jer feministički medijski aktivizam može samo da izgubi ako koketira sa patrijarhalnim seksualnim moralom, ako ne artikuliše jasno da veći broj žena (iako neophodan) ne znači automatski i više prostora za ženske perspektive, i ako ne pristupi temi predstavljanja žena sa svešću o razlikama među ženama.

Ako bi feminističke medijske aktivistkinje trebalo da uvažavaju teorijske kritike njihovih strategije, ono što bi navedene teoretičarke mogle da nauče od njih jeste da svoja razmišljanja o strategijama otpora smeste u neko malo konkretnije ‘okruženje’. Takođe, postavlja se pitanje kome one govore o strategijama otpora s obzirom da uglavnom govore jezikom koji je sve samo ne pristupačan. Ovakav zahtev naravno ne bi trebalo postavljati nekome ko se akademski bavi teorijom. Razlog za postavljanje ovakvog zahteva možda ipak postoji, jer je feministička teorija, kao i svaka teorija koja zastupa društvenu promenu, vrlo politički motivisana. Steinberg govori o ovoj dimenziji feminističke teorije i istraživanja:

Mnoge [feminističke sociološkinje] su izrazile veliku radoznalost, i ponekad, čak i zavist prema mom radu i njegovom direktnom uticaju na plate žena i manjina zaposlenim na loše plaćenim, tradicionalno ženskim

poslovima. Želja feminističkih sociološkinja za direktnim učešćem, kao istraživačica, u pokušajima promene nije jedinstvena, ali je za očekivati da će feminističke sociološkinje više osećati ovakve frustracije jer je teško baviti se feminističkim istraživanjem, sa njegovim eksplicitnim naglaskom na društvenoj promeni, kao aktivnošću u 'kuli od slonovače'. Istovremeno, ja osećam u ovim razgovorima romantizam i nedostatak razumevanja izazova, frustracija i nerešivih kontradikcija koje prate istraživanje koje teži društvenoj promeni u određenom političkom kontekstu (str. 251).

Jedan od razloga za pisanje ovog teksta jeste i ono što ja vidim kao teorijski i politički romantizam u zastupanju određenih strategija otpora i promene. Fraser, tako, prepoznaje problem da je dekonstrukcija veoma udaljena od trenutnih „neposrednih interesa i identiteta žena“, ali to zavređuje samo jednu rečenicu u tom tekstu. Van Zoonen, kao i neki drugi teoretičari koji se nadovezuju na britanske studije kulture, naglašavaju moć publike da pregovara sa dominantnim značenjem teksta i da mu se opire. Iako su empirijske studije recepcije medijskih tekstova ovo potvrdile, ovi teoretičari možda i prenaglašavaju, čak slave, moć opiranja kod publike. Butler zagovara menjanje značenja, reči mržnje na primer, kao da je to čin na koji se individua lično može odlučiti bez obzira na druge i na njeno okruženje. Kritikujući strategiju preoznačavanja koju Butler zagovara kao previše individualističku, Vasterling (1999) i Salih (2002) ukazuju na to da ovakva strategija može biti uspešna samo ako promenu značenja preuzmu i drugi, tj. ako oko promene značenja postoji bar ograničen semantički konsenzus. Za ovo je potrebna kolektivna akcija, organizacija te akcije, i delovanje u konkretnom društvenom i političkom okruženju, o čemu strategija preoznačavanja ne govori.

Kada je u pitanju normativni pristup predstavljanju, slažem se sa Fraser dok kritikuje strategiju dekonstrukcije zbog nedostatka normativne perspektive, i smatra da je za unapređenje demokratskih kultura neophodno moći razlikovati one identitete koji teže isključenju razlika, od onih koji su otvoreni ka njima. Fraser (1995), takođe, na sličan način kritikuje Butler i pita: „Zašto je preoznačavanje dobro? Zar ne može postojati loše (represivno, reakcionarno) preoznačavanje?“ (str. 67). Drugim rečima, zašto bi preuzimanje feminizma

od strane nacionalističkih pokreta u svrhu predstavljanja neke druge etničke zajednice kao zaostale zbog lošeg položaja žena u toj zajednici, bilo isto tako dobro kao i kritičko preuzimanje govora mržnje od strane diskriminirane grupe? Ako je nemoguće i štetno uspostaviti kriterijume za to kako bi mediji trebalo da predstavljaju žene, da li to znači da su one kulturne vrednosti koje podržavaju rodnu diskriminaciju podjednako prihvatljive kao i one koje joj se suprotstavljaju?

Normativna perspektiva i mehanizmi su neophodni ne samo zato što je to način na koji se javni interes definiše i (ne)implementira u medijskom okruženju, već i zato što društveno i politički nije nebitna razlika između lošeg i goreg predstavljanja žena. Između problematičnog koncepta poboljšanja predstavljanja žena gde se, na primer, favorizuju profesionalno uspešne žene na štetu mnogih drugih podgrupa žena, i drugačijeg koncepta gde dva-tri popa tumače bogom danu dužnost žene da rađa, čini mi se da onaj prvi, problematični, otvara više prostora za vrednosti ravnopravnosti nego drugi. Kritike normativnog pristupa su važne jer one ukazuju na probleme koji on nosi: generalizacije koje sužavaju prostor za specifičnosti posebnih slučajeva i moguća nova isključenja onih koji se ne uklapaju u određeni koncept promene u predstavljanju žena. Jedan mogući način da se ovi problemi umanje je insistiranje na raznolikosti u predstavljanju žena, muškaraca i onih identiteta koji su transgresija spram muško-ženske razlike. Za to je neophodno više medijskog prostora, koji je, naravno, teško osvojiti.

Konačno, ni ideja o *realnom* predstavljanju žena, iako problematična iz navedenih razloga, nije baš u potpunosti za odbacivanje. U knjizi o *Cagney & Lacey*, jednoj od prvih američkih policijskih serija gde su dve žene policajke bile glavne junakinje, Julie d'Acci (1994) pronalazi određenu vrednost za feminizam u onome što su fanovi serije u bujici pisama koja su branila seriju od ukidanja hvalili kao *realnije* predstavljanje žena. Tako jedna gledateljka piše:

[...] krajnje je vreme da se na televiziji pojavio program koji prikazuje dve realne i ljudske žene koje su uspešne kao policijske detektivke. One možda nisu nepogrešive i ne izgledaju kao Susan Sommers, ali ni mnoge od nas nisu takve niti bi ikada želele da to budu. Zato nam je draže da gledamo program koji kao glavne junakinje ima ljude kao što smo i mi sami, koji žive verovatne i moguće živote (str. 178–179).

Tumačenje Julie d'Acci značenja *realnog* predstavljanja žena u ovom slučaju je zanimljivo jer je ono afirmativno iako unutar poststrukturalističkog okvira, tj. uz punu svest o kritici viđenja medija kao refleksije realnosti. D'Acci se poziva na Gledhill (1988) i njeno razumevanje tekstualne figure žene kao prostora pregovaranja između patrijarhalnih značenja i onih značenja koja su preuzeta iz proživljenih društvenih i istorijskih iskustava određenih grupa žena današnjice. Prema D'Acci, *realno* predstavljanje žena koje je publici ove serije bilo toliko važno, nije samo matrica preuzeta od tadašnjeg ženskog pokreta, mada je i to. Jedno od značenja *realnog* se ovde sastoji u prepoznavanju vlastitih iskustava, kao žena koje su savremenice serije, u tekstualnim pregovaranjima između starih i novih rodnih identiteta i mogućnosti koje žene imaju u društvu. Drugo značenje *realnog* koje D'Acci vidi u ovom slučaju je kao odrednicu za one programe koje publika prepoznaje kao drugačije od konvencionalnog, stereotipnog predstavljanja žena u medijima. Iz ugla ove analize, možda se i mnogi aktivistički zahtevi za *realnijim* predstavljanjem žena mogu videti kao izraz potrebe i prava žena da se vlastita iskustva prepoznaju u javnom prostoru i da se od medija dobije i nešto drugačije od uobičajeno ponuđenih predstava žena.

Literatura:

- Alvesson, Mats i Skolberg, Kay, 2000, *Reflexive Methodology: New Vistas for Qualitative Research*, Thousand Oaks; London; New Delhi: SAGE
- Ang, Ien, 1996, *Living Room Wars: Rethinking Media Audiences for a Postmodern World*, London: Routledge
- Baehr, Helen. i Dyer, Gillian (ur.), 1987, *Boxed In: Women and Television*, New York; London: Pandora Press
- Beijing Declaration and Platform for Action*, 1995, <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/>, Posećeno 26.11. 2006.
- Butler, Judith, 2002, „Imitation and Gender Insubordination“, U: Culler J. (ur.), *Deconstruction: Critical Concepts in Literary and Cultural Criticism*, London: Routledge
- Butler, Judith, 1997, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, New York; London: Routledge
- Cirksena, Kathryn i Cuklanz, Lisa, 1992, „Male is to Female as ___ to ___: A Guided Tour of Five Feminist Frameworks for Communication Studies“, U: Rakow L. (ur.), *Women Making Meaning: New Feminist Directions in Communication*, New York; London: Routledge
- Cornell, Drucilla (ur.), 2000, *Feminism & Pornography*, Oxford: Oxford University Press

- Curran, James, 1991, „Rethinking the Media as a Public Sphere“, U: Dalhgren P. i Sparks C. (ur.) *Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere*, London; New York: Routledge
- D’Acci, Julie, 1994, *Defining women: television and the case of Cagney & Lacey*, Chapel Hill: University of North Carolina Press
- De Vault, Marjorie, 1996, „Talking back to Sociology: Distinctive Contributions of Feminist Methodology“, *Annual Review of Sociology*, 22
- De Vault, Marjorie, 1999, „Talking and Listening from Women’s Standpoint: Feminist Strategies for Interviewing and Analysis“, U: De Vault, M., *Liberating Method: Feminism and Social Research*, Philadelphia, PA: Temple University Press
- Einsiedel, Edna F, 1996, „Action Research: Implications for Gender, Development and Communications“, U: Allen D., Rush R. i Kaufman S. (ur.) *Women Transforming Communications: Global Intersections*, Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE
- Fiske, John, 1987, *Television Culture*, London: Routledge
- Fraser, Nancy, 1995, „False antitheses“, U: Benhabib S. i drugi (ur.), *Feminist Contentions: a Philosophical Exchange*, New York: Routledge
- Fraser, Nancy, 1997, *Justice Interruptus: critical reflections on „postsocialist“ condition*, New York; London: Routledge
- Gallagher, Margaret, 2001, *Gender Setting: New Agendas for Media Monitoring and Advocacy*, London: Zed Books
- Gledhill, Christine, 1998, „Pleasurable Negotiations“, U: Pribram D. (ur.), *Female Spectators: Looking at Film and Television*, London: Verso
- Hall, Stuart (ur.), 1997, *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE
- Hall, Stuart, 1973, „Encoding/Decoding“, ponovo objavljeno u: Hall, S., Hobson, D., Lowe, A. i Willis, P. (ur.), 1980, *Culture, Media, Language*, London: Hutchinson
- Lederer, Laura J. i Delgado, Richard (ur.), 1995, *The Price We Pay: The Case Against Racist Speech, Hate Propaganda and Pornography*, New Yourk: Hill and Wang
- Loach, Loretta, 1987, „Campaigning for Change“, in Baehr H. i Dyer G. (ur.), *Boxed In: Women and Television*, New York; London: Pandora Press
- MacKinnon, Catherine, 1992, „Pornography, Civil Rights and Speech“, U: *Pornography*, Itzin C. (ur.), Oxford: Oxford University Press
- MacKinnon, Catherine, 1993, *Only Words*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- McIntosh, Mary, 1992, „Liberalism and the Contradictions of Sexual Politics“, U: Segal L. and McIntosh, M. (ur.), *Sex Exposed – Sexuality and Pornography Debate*, London: Virago Press
- MDI, Reporting Diversity Manual, <http://www.media-diversity.org/PDFS/Reporting%20Diversity%20Manual.pdf>, Posećeno 26.11. 2006.

- Media Watch Serbia, *A Return of Hate Speech, Anti-Semitism and Misogyny, Report on the Status of Ethics in Serbian Print Media, March 2005*, <http://www.mediacenter.org.yu/code/navigate.asp?Id=669>,
- Milivojević, Snježana (ur.), 2004, *Genero; Posebno izdanje: Studentska istraživanja: Žene i mediji*, Beograd: Ženske studije i komunikacija – Centar za ženske studije
- Minić, Danica, 2004, *Mediated Violence and Women's Activism in Serbia: A Site of Discursive Resistance*, CEU Gender Studies Department Master Thesis
- Murdock, Graham, 1992, „Citizens, Consumers and Public Culture“, U: Skovmand, M. i Schroder K. C. (ur.) *Media Cultures, Reappraising Transnational Media*, London: Routledge
- Salih, Sara, 2002, *Judith Butler*, London: Routledge
- Segal, Lynne. i MacIntosh, Mary, 1992, *Sex Exposed – Sexuality and Pornography Debate*, London: Virago Press
- Smith, E. Dorothy, 1987, „Women's Perspective as a Radical Critique of Sociology“, U: *Feminism and Methodology*, Bloomington U: Indiana University Press
- Steinberg, Ronnie, 1996, „Advocacy Research for Feminist Policy Objectives: Experiences with Comparable Worth“, U: Gottfried H. (ur.) *Feminism and Social Change*, Urbana IL: University of Illinois Press
- Stevenson, Nick, 2003, *Cultural Citizenship, Cosmopolitan Questions*, Open University Press, Maidenhead
- Strossene, Nadine, 1995, *Defending Pornography*, New York: Anchor Books Doubleday
- The BBC, *Producers' Guidelines*, http://www.bbc.co.uk/worldservice/specials/1715_reporters/page2.shtml, Posećeno 26. 11. 2006.
- Tuchman, Gaye, 1978, *Hearth and Home: Images of Women and the Media*, New York: Oxford University Press
- Van Zoonen, Liesbet, 1989, „Professional Socialization of Feminist Journalists in Netherlands“, *Women's Studies in Communication*, vol. 12 issue 2, 1–21
- Van Zoonen, Liesbet, 1994, *Feminist Media Studies*, London: Routledge
- Vasterling, Veronica, 1999, „Butler's Sophisticated Constructivism: A Critical Assessment“, U: *Hypatia. A Journal of Feminist Philosophy* 14 (3), 29
- World Association for Christian Communication, *Who Makes the News?* (GMMP, 2005), <http://www.whomakesthenews.org/>, Posećeno 26. 11. 2006.